

Artikkeli

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Totuus totuuden jälkeisenä aikana – mediatutkimuksen tieteenfilosofiaa

Vuosi 2016 teki suosituksi puheen totuuden jälkeisyydestä (*post-truth*), kun tarkoitetaan perättömien tietojen levittämistä. Totuuden jälkeisyydestä voidaan puhua myös mediatutkimuksen kohdalla, koska 1970-luvun jälkeen totuuden käsitteen oikeutuksen periaatteessakin kiistävät kannat ovat alalla olleet vahvoja. Artikkelinä käsittelee kysymystä neljässä vaiheessa. 1) Yleisen taustan muodostaa uuden ajan tieteenfilosofian tarkastelu. 2) Mediatutkimuksen epistemologisten kantojen 1900-luvun historiaa käsitellään keskittyen erityisesti kahteen tekijään, Walter Lippmanniin ja Roland Barthes'iin. 3) Kysymyksen systemaattisessa tarkastelussa pohditaan tunnetuimpien totuusteorioiden soveltamista mediatutkimukseen. 4) Esitetään kantoja sen puolesta, miksi totuudesta puhuminen säilyy hankalana mediatutkimuksen tapaisessa empiirisessä tieteessä.

AVAINSANAT: mediatutkimus, tieteenfilosofia, tieto-oppi, totuusteoriat

Sanat *post-factual* ja *post-truth* ilmestyivät vuoden 2016 alkupuoliskolla englantilaiseen laatu-lehdistöön. Jälkimmäinen niistä oli kieli-ihmisten mielestä siksi onnistunut ja aikaansa kuvaava, että sekä Oxford University Pressin sanakirjatoimitus (Streeck 2017, 272) että *Economist*-lehden kieliasioihin erikoistunut nimimerkki Johnson (2017) valitsivat sen vuoden 2016 sanaksi. Sillä tarkoitetaan journalismia ja muuta tiedonvälitystä, joka ei piittaa esitettyjen tosiseikkojen paikkansapitävyydestä ja joka vähät välittää muusta kuin omasta ”totuudesta”. Molemmat sanat kuvaavat omaa aikaansa, koska vuoden 2016 kaksi keskeistä odottamattoman käänteen saanutta suuren luokan poliittista tapahtumaa – Britannian kansanäänestys Euroopan unionin jäsenyydestä ja Yhdysvaltain presidentinvaalit – nojasi vanhanmalliseen tunteisiin vetoavaan demagogiaan ja propagandaan, jota tosiseikat eivät kahlitse.

Ihmistieteiden tieteenfilosofista keskustelua viime vuosikymmeninä seuranneelle puhe totuudenjälkeisyydestä ei kuulosta yhtä dramaattiselta kuin miltä asia näyttää

muussa julkisuudessa. *Totuus* ei ole pitkään aikaan kuulunut esimerkiksi mediatutkijoiden valtavirran keskeiseen käsitteistöön. Itse asiassa ajatusta tieteestä totuuden etsintänä esitetään enää harvoin. Sen ovat korvanneet erilaiset näkemykset tieteestä tarinankerrontana, politiikan jatkamisena toisin keinoin ja tutkijan oman identiteettityön välineenä. Jos totuudesta on puhuttu, on sana yleensä pantu lainausmerkkeihin. Näin on ikään kuin varoitettu lukijaa siitä, että tätä asiaa ei kannata ottaa vakavasti. Suosittu kanta mediatutkimuksessa onkin ollut relativistinen tiedeskeptisyys. Toisin sanoen tavanomaista on torjua se, että ihminen voi saada todellisuudesta tietoa jossain suhteellisen kiistattomassa mielessä. Samalla torjutaan se, että totuuden ja epätotuuden rajasta voidaan mielekkäästi puhua, vaikka rajan vetäminen yksittäistapauksissa on ehkä mahdotonta. Ainakin tämän kannan puolesta puhuvaa totuus- ja tietoteoreettista tutkimusta on alalla esiintynyt vähän.

Käännettä ”totuuden ajasta” totuuden jälkeiseen aikaan voi alustavasti valaista tarkastelemalla, miten suomalainen mediatutkimus on muuttunut 1970-luvun jälkeen. Hyvä muutoksen osoitin on se, kuinka seitsemänkymmenluvulle tyypillinen Pertti Hemánuksen ja Ilkka Tervosen teos *Objektiivinen joukkotiedotus* (1980) pian ilmestymisensä jälkeen alkoi tuntua täysin epäajanmukaiselta, vaikka tekijät vielä kirjan jatko-osalla *Totuusista utopioihin* (1986) yrittivät taistella ajan henkeä vastaan. Lähtökohtanaan realistinen, marxismiin nojaava tietoteoria Hemánus ja Tervonen puolustivat objektiivisen journalismin ja muun joukkoviestinnän mahdollisuutta. Samalla he esittivät yksityiskohtaisen filosofisen perustelun sille, että myös mediatutkimus kykenee kertomaan totuuden kohteestaan. Tämä on mahdollista, kun mediatutkimus tunkeutuu joukkoviestinnän ilmiöpinnan alle paljastaen sen lainomaisen olemuksen.

Kahdeksankymmenluvun kuluessa näistä molemmista kannoista luovuttiin. Ensinnäkään joukkoviestintää ei enää tullut arvioida sen mukaan, kuinka totuudellista tietoa se todellisuudesta välittää. Sen sijaan tuli kysyä, mitä mielihyvää mediat vastaanottajilleen tarjoavat tai mitä tulkintoja nämä tekevät heille tarjotusta sanomavirrasta. Vastaavasti mediatutkimuksen tehtävänä ei ollut enää paljastaa joukkoviestinnän objektiivisia lainalaisuuksia vaan tarjota tutkijoiden merkitystulkintoja mediailmiöistä. Tosiseikat ja totuus sanan varsinaisessa merkityksessä olivat nyt sosiaalisia konstruktioita, joita käytettiin, kun yhteiskunnassa käytiin kamppailua määrittelyvallasta. Toiseksi filosofinen tutkimus menetti asemansa osana mediatutkimuksen keskikenttää. Samalla kun tieteidenvälinen tutkimus nousi alan johtotähdiksi, marginalisoitui filosofia, joka luonteensa vuoksi on tieteidenvälinen oppiala jos mikään.

Vuoden 2016 käänne suhtautumisessa totuuspuheeseen sekä antaa mahdollisuuden että tekee tarpeelliseksi pohtia uudestaan 1970-luvun mallin mukaisesti mediatutkimuksen tieteenfilosofiaa, erityisesti tieto-opillisia kysymyksiä. Teen tämä neljässä vaiheessa. 1) Tarkastelen uuden ajan tieteenfilosofian historiaa mediatutkimuksen ratkaisujen taustana. 2) Käsittelen yleispiirteissään ja muutaman esimerkin valossa mediatutkimuksen epistemologisten kantojen kehitystä 1900-luvun alkupuolelta 2000-luvun alkupuolelle. 3) Siirryn historiallisesta systemaattiseen tarkasteluun

erittelemällä tunnettuja totuusteorioita ja niiden suhdetta mediatutkimukseen. 4) Esitän perustelun sille, miksi totuudesta puhuminen on mediatutkimuksenkin kaltaisen tieteen kohdalla ongelmallista. Syynä on tieteellisen tiedon monitasoinen ja samalla monimutkainen luonne.¹

Totuuden käsite, lingvistiset käänteet ja totuuden jälkeinen aika

Totuuden käsitteellä on keskeinen asema ja pitkä historia länsimaisessa kulttuurissa – niin tieteessä, taiteessa kuin uskonnossakin. Tämä selittää käsitteen eri merkityksiä, jotka voidaan erottaa toisistaan mutta jotka myös usein ovat risteytyneet. Arkikielessä ja yhteiskunnallisessa käytännössä totuudesta puhuminen on suhteellisen yksiselitteistä. Tilanne muuttuu kuitenkin, kun siirrytään filosofian ja tieteen alueelle. Filosofiaa tehdään ero muodollisen ja sisällöllisen tai materiaalisen totuuden välillä. Loogiset totuudet ovat muodollisia, koska ne kuvaavat väitelauseiden keskinäissuhdetta, eivät niiden suhdetta todellisuuteen. Materiaaliset totuudet taas väittävät jotain maailmasta. Niiden kohdalla kannattaa tehdä erottelu, jonka avulla voi ymmärtää totuutta koskevan tieteellisen ajattelun kehitystä. Kyse on ontologisen ja semioottisen totuus-käsitteen välisestä jännitteestä, kuten asian voisi ilmaista (käytän seuraavassa hyväkseni käsitehistoriaa Brague ym. 2004).

Ontologisesti totuus on jokin todellisuuteen liittyvä ilmiö. Tätä vaihtoehtoa kuvaa Uuden testamentin kohta, jossa Jeesus sanoo olevansa ”tie, totuus ja elämä” (Joh. 14:6). Kreikan kielen vastine totuudelle tässä on *aletheia* (ἀλήθεια), jolla tarkoitetaan jonkin piilossa olevan tai salatun paljastamista ja toteen näyttämistä. Jeesus on totuus, koska hän on tullut maailmaan toteuttamaan jumalallisen ennustuksen lunastamalla sen lupauksen. Semioottinen vaihtoehto on esillä, kun puhutaan kielen ja todellisuuden suhteesta. Tällöin totta on sellainen merkkien käyttö tai kielellinen ilmaisu, jonka esittämä asiantila todella vallitsee. Keskiajalta periytyvä totuuden (lat. *veritas*) määritelmä tälle on *adequatio rei et intellectus*. Kun todellisuus ja käsityksemme siitä vastaavat toisiaan, niiden suhde on todenmukainen. Totuudessa on näin kyse esittämisestä tai representaatiosta, kuten nykyään myös suomeksi sanotaan.

Totuuden problematiikalla on vastaavasti käsiteltävänä kaksi sisällöllistä kysymyskompleksiä: missä määrin totuus voidaan ymmärtää tapahtumiseksi, jossa todellisuus avautuu meille paljastaen syvimmän luonteensa, ja mikä on se ihannekieli, jonka avulla todellisuutta voidaan kuvata totuudenmukaisella tavalla? Uuden ajan filosofian ja tieteen, sekä välillisesti myös mediatutkimuksen, kehitystä voi pitää yrityksenä vastata näihin kysymyksiin. Poimin siitä joitakin taitekohtia kuvatakseni, kuinka totuuden käsitteestä luopuminen sai yhä enemmän jalansijaa siirryttäessä 1600-luvulta 1900-luvulle ja 2000-luvun alkuvuosiin. Kyse on siitä, että ajatukset tieteen edistyksestä ja jonkin todellisuuden kuvauksen etuoikeutetun kielen tai metodin olemassaolosta asetettiin kyseenalaisiksi.

Uuden ajan luonnontieteen harppaukset, kuten teoreettisessa fysiikassa Galileo Galilein, Isaac Newtonin ja Albert Einsteinin keksinnöt, tekivät uskottavaksi ajatuksen,

jonka mukaan tiede kehittyessään edistyy ja lisää koko ajan tietoaamme todellisuuden luonteesta. Näin tiede voitiin ymmärtää siksi tapahtumiseksi tai toiminnaksi, jonka kautta todellisuus paljastaa itsensä meille. Kysymys koski lähinnä sitä, mikä on tieteen salaisuus eli mikä tämän mahdollistaa. Näin tieteellinen metodi sai tärkeän aseman totuuden paljastamisessa. Totuus ja metodi samastuivat. Empiristeille menetelmä oli induktio, rationalisteille deduktio. 1600-luvulta 1900-luvulle filosofit kiistelivät siten induktiivisen ja deduktiivisen päättelyn asemasta sekä kehittivät niille vaihtoehtoja, kuten dialektiikkaa ja abduktiota. Uusi tilanne syntyi 1700-luvun loppu- ja 1800-luvun alkupuolella, kun ihmistieteet alkoivat irrottautua luonnontieteistä. Samalla asetettiin kyseenalaiseksi yhden ainoan tieteellisen menetelmän ihanne.

Galilein mukaan ”luonnon kirja” oli kirjoitettu matematiikan kielellä eli matemaatiikka oli se väline tai media, jonka kautta todellisuus paljastaa itsensä meille. Näin matemaattinen luonnontiede ja matemaatiikka yleisemminkin näyttelivät tärkeää osaa 1600- ja 1700-luvulla kehittyneessä positivistisessä ajattelussa. Saksalaiset idealistit 1800-luvun taitteen molemmin puolin näkivät asian kuitenkin toisin (hyvä kuvaus murroksesta on Taylor 1975, 3–50). Asiaa voi luonnehtia Georg Wilhelm Friedrich Hegelin avulla.

Hegel (1974 [1807]; 1972 [1812–1816]) yhdistää totuuskäsityksessään omalaatuisella tavalla ontologisen ja semioottisen puolen. Yhtäältä totuus on maailman salaisuus, joka meille paljastetaan. Toisaalta totuus on kykymme käytössämme olevin välinein adekvaatisti päästä perille maailman salaisuudesta osallistumalla sen näkyväksi tekemiseen. Ongelman muodostaa se, mitä ”todellisuus” ja ”me” edellisissä lauseissa tarkoittavat. Tämä liittyy Hegelin hankalaan hengenfilosofiaan, jossa maailma idealistisen katsomustavan mukaisesti on viime kädessä henkeä tai jotain ei-materiaalista. Henki eri ilmenemismuodoissaan – subjektiivisena, objektiivisena ja absoluuttisena henkenä – on se ilmiö tai voima, joka paljastaa itsensä totuutena maailmasta. Totuuden välineitä ovat kaikki hengen ilmenemismuodot, korkeimpina niistä absoluuttisen hengen mediat filosofia, taide ja uskonto.

Näkemyksessään Hegel säilyttää modernin tieteen edistysajattelun, jossa totuutta lähestytään koko ajan. Hegel kuitenkin hajauttaa ne välineet, joiden avulla lopullinen totuus pikku hiljaa avautuu meille. Mikään metodi, käsitekieli tai diskurssimuoto ei voi yksin esittää tai representoida totuutta. Jos tämä lähtökohta kuitenkin hyväksytään, ongelmaksi muodostuu itse kysymys todellisuuden ja ajattelun semioottisesta suhteesta tai representaatiosta. Michel Foucault’lle (1966, 229–261) moderni aika alkaakin varsinaisesti tästä. Se alkaa silloin, kun emme enää kykene olemaan varmoja siitä, että meillä on käytössä maailman kuvaukseen kieli tai väline, jolla todellisuuden luonne kääntyy pakotta totuuspuheeksi. Itse kielestä tulee ongelma, ja samalla totuuden käsite uhkaa menettää sitovuutensa. Postmodernismissä 1960-luvulta eteenpäin totuuden jälkeisyydestä muodostuu kokonainen filosofinen ja kulttuurinen ohjelma, jolle on erilaisia nimiä: subjektin paluu, suurten kertomusten loppu, lingvistinen käänne, kulttuurinen käänne, esteettinen käänne. On tärkeää tuntea tämä kehityskulku, jotta voi ymmärtää, miten mediatutkimuskin astuu 1980-luvulla totuuden jälkeiseen aikaan ja minkä lisäpanoksen se tähän muutokseen antaa.

Postmodernismi voidaan ymmärtää esteettisen modernismin radikalisoitukseksi muodoksi (erinomainen johdatus postmodernismin käsitteeseen on Anderson 1998). Eri taiteenaloilla modernistit etsivät sellaista ilmaisukieltä, joka voisi paljastaa todellisuuden luonteen sovinnaiten kuvaustapojen tuolla puolen. Tämä tarkoitti sitä, että piti hylätä vakiintuneet ilmaisutavat, kuten helppoon tunnistettavuuteen nojaava realismi maalaustaiteessa ja kirjallisuudessa tai tonaalisuus musiikissa. Itse taiteen väline, kieli tai media piti problematisoida (modernistisesta käänteestä elokuvan luonteen ymmärtämisessä ks. esim. Malmberg 1977). Toisin sanoen piti herättää kysymys esteettisen ilmaisun representaatiokyvystä. Modernistit, kuten Theodor W. Adorno, uskoivat kuitenkin vielä edistykseen taiteessa eli siihen, että taiteen tyyllilajit voidaan asettaa historialliseen järjestykseen, niin että paluuta menneisyyteen ei ole. Postmodernismi taas on modernismia ilman edistysajattelua. Ei ole mitään etuoikeutettua todellisuuden esitystapaa, vaan on ainoastaan tyylejä, jotka kuvaavat yhtä hyvin tai yhtä huonosti todellisuutta, jos kuvaavat sitä lainkaan.

Tieteeseen postmodernismin henki tarttui 1800-luvun lopulta, kun alkoi horjua usko tieteeseen, joka luonnontieteiden johdolla paljastaa maailman luonteen. Uskoa tieteen yhteen metodiin tai rationaalisuuteen horjuttivat niin ihmistieteissä käyty keskustelu selittävän ja ymmärtävän tutkimustavan suhteesta kuin kvanttifysiikan nostattama keskustelu objektiivisuuden luonteesta fysiikassa. Samalla käsitykset tieteen intressipitoisuudesta, siitä että tutkimusta aina ohjaavat tietyt ei-objektiiviset arvositoumukset, saivat lisää kannatusta tiedonsosiologian ja marxismin tapaisten tutkimussuuntausten laajenemisen myötä. 1900-luvun ensipuoliskon positivismi, tunnetuimpana suuntauksenaan niin sanottu Wienin piiri, taisteli vielä tätä kehitystä vastaan. Se pyrki pitämään tieteen rationaalisuuden koossa kehittämällä yhtenäistieteen ohjelmaa, usein fysiikan ihanteen pohjalta (Carnap 1931).

1950- ja 1960-luvun uudet tuulet, kuten kiinnostuksen herääminen uudelleen Aristoteleeseen ja retoriikkaan, valoivat kuitenkin pohjaa totuuden jälkeiselle ajalle tieteellisessä ajattelussa. Käänteiden merkkeinä 1960-luvulla olivat luonnontieteiden filosofiassa Thomas S. Kuhnin teos *Tieteellisten vallankumousten rakenne* (1970 [1962]) ja ihmistieteissä Michel Foucault'n *Sanat ja asiat* (1966). Käänteiden rajuus näkyi hyvin myös yhdysvaltalaisen pragmatismien muutoksessa John Deweystä (1938) Richard Rortyn (1979). Siinä missä Deweylle filosofia on vielä väline tieteellisen tutkimuksen oikeiden ja väärin metodologisten perusteiden erottamiselle, Rortylle sillä ei voi enää olla tällaista tehtävää. Filosofia voi ylentää mieltä, muttei ratkoa kiistakysymyksiä. Kaikissa näissä tapauksissa lopputulos on suunnilleen sama: Tieteellistä filosofiaa ei ole, eikä tiede ole edistynyt hanke, joka kykenee lisäämään tietoa todellisuudesta. Kyse on pikemmin erilaisista tavoista tarkastella asioita, ilman että ne olisivat mitenkään yleisesti sitovia. Totuudesta ei tieteessä enää ole kyse.

Niin kutsuttu lingvistinen käänne yhdistetään mediatutkimuksessa juuri tähän 1960-luvun murroksen aikaansaamaan puhettavan muutokseen, jonka seurauksena totuus-sana, jos sitä kukaan enää käytti, piti kirjoittaa lainausmerkkeihin. Lingvistinen käänne tosin alkoi jo 1900-luvun taitteessa. Tällöin analyyttisen filosofian piirissä heräsi pyrkimys tieteellistä filosofiaa ja puhdistaa se spekulatiivisista jäänteistään.

Tämä tapahtui kohdistamalla filosofisen tutkimuksen voimavarat tieteen, erityisesti teoreettisen luonnontieteen formalisoidun kielen ja sen perusteiden erittelyyn. Lingvistisen käänteän toinen vaihe tapahtui, kun formalisoiduista kielistä huomio siirtyi 1950-luvulta lähtien luonnollisiin kieliin, varsinkin arkikieleen. Näin aloitti laajenemisen kielipragmatiikkana tunnettu suuntaus, joka myöhemmin tuotti muun muassa diskurssianalyysin. Lingvistisen käänteän kolmatta, esteettistä vaihetta voi kuitenkin pitää ratkaisevimpana luopumiselle totuuden käsitteestä ihmistieteissä. Sen leviämiseksi oli niin sanotulla ”ranskalaisella teorialla” (*French Theory*) avainmerkitys.

Mediatutkimuksessa on jäänyt vähälle huomiolle se, että Roland Barthes’ia, Michel Foucault’ta, Jacques Derridaa, Jean-François Lyotardia ja muita yhdisti kiinnostus kaunokirjallisuuteen ja kuvataiteisiin. Kysymyksessä ei ollut ainoastaan taiteenharrastajan tai kirjallisuudentutkijan kiinnostus. Sillä oli merkitystä myös näiden ajattelijoiden käsitykselle tieteestä ja sen luonteesta. Kun tiedettä tarkastellaan yhtenä kirjallisuuden tai kirjoittamisen ja kirjallisen tyylin (*écriture*) muotona, se näyttäytyy uudessa valossa. Tätä voi luonnehtia ottamalla lähtökohdaksi tavallisen yhteiskuntatieteellistä kirjoittamista nykyään suuntaavan normin, angloamerikkalaista standardia noudattavan perustyylin.

Kun tieteellisen artikkelin idea on lainattu ihmistieteisiin kokeellisista luonnontieteistä, kuten anglosaksisella kielialueella on tapahtunut, on samalla omaksuttu myös sitä jäljittelevä käsitys tieteellisen työn esitystavasta. Yhtenä laajalti käytettynä mallina on Yhdysvaltain psykologiliiton (American Psychological Association) ohjeistus tieteellisen artikkelin laatimiseksi (ks. Silvia 2010, 78–90). Sen pohjana on ainakin kolme periaatetta tai normia: läpinäkyvyys, kaavamaisuus ja neutraalisuus. Läpinäkyvyys tarkoittaa sitä, että kirjoitus laaditaan niin, että lukijalle on koko ajan selvää, missä mennään. Käsitteet tulee määritellä tarkoin, menetelmät esitellä riittävästi, ja tutkimustuloksia pitää selittää huolellisesti. Kaavamaisuus pitää puolestaan sisällä sen, että tieteellisen artikkelin rakenne on tarkasti määrätty. Se on niin sanottu JMTK-, englanniksi IMRD-kaava (Introduction/Method/Results/Discussion; ks. esim. Cangarajah 2002, 81–85). Neutraalisuus edellyttää taas, että vältetään subjektiivisia ilmauksia, persoonapronominien käyttöä ja kielikuvia. Vaikka todellisuudessa myös englantilaisella kielialueella yhteiskunta- ja humanistissa tieteissä tieteelliset artikkelit jättävät noudattamatta näitä periaatteita (empiirisenä tutkimuksena aiheesta ks. Sword 2012), niillä on edelleen suuntaa antava merkitys. Samalla ne myös esitetään ikään kuin hyvän tai objektiivisen tieteen ehtona, jota noudattamalla kyetään esittämään tosia väitteitä todellisuudesta. Käyttäen hyväksi kirjallisuudenteoriaa suuntautuu lingvistisen käänteän kolmas vaihe tätä näkemystä vastaan.

Modernistinen estetiikka, ja strukturalismi sen erityisenä muotona, katsoo että taide muodostaa oman hermeettisen maailmansa, joka viime kädessä viittaa vain itseensä. Tässä on samalla kaunokirjallisuuden eettinen ja poliittinen merkitys: se horjuttaa todellisuuden käsitettä ja osoittaa, ettei mikään ole viatonta, ei edes tieteen kieli. Barthes (1984 [1967]) katsookin, että strukturalismin tehtävänä on kumota tai mullistaa (*subversion*) tieteen kieli. Näin ei voi myöskään enää ajatella kysymystä subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta ”kuten positivistisen tieteen hyvään aikaan”

(sama, 17). Ranskalaisten kirjoittamisen (esteettinen) vallankumous tuotti englantilaisella kielialueella niin sanotun *Frenchspeakin*, vaikeaselkoisen ja hankalia teknisiä termejä vilisevän esitystavan, joka asettui neutraalina esiintyvän yhteiskuntatieteellisen kirjoittamisen totuuspuhetta vastaan. Vaikka ranskalainen teoria oli eräänlainen muoti-ilmiö, jonka välitön vaikutus jäi suhteellisen lyhyeksi, lingvistisen käänteen kolmannen vaiheen jälkeen sen välilliset vaikutukset ovat säilyneet. Yksi niistä on totuuden käsitteen kiistäminen ja kaiken tieteen niin sanotun diskursiivisen luonteen korostus. Tätä tarkoitan sillä, että ihmistieteissä siirtymä totuuden jälkeiseen aikaan tapahtui 1980-luvulla.

Miten totuus katosi mediatutkimuksesta: lehdistökritiikistä mediatutkimuksen kritiikkiin

Osana postmodernistista ajan henkeä mediatutkimuskin jätti kahdeksankymmenluvulla jälkeensä totuuden käsitteen. Totuudesta puhumisesta muodostui lähinnä ironian kohde. Harva vakavasti otettava tai sellaisena itseään pitävä mediatutkija enää uskalsi käyttää sanaa myönteisessä mielessä. Näin ei aina ollut ollut. Itse asiassa mediatutkimuksen historian suuren linjan voi tiivistää kuvaamalla siirtymää totuuden myönteisestä sen kielteiseen käsitteeseen.

Mediatutkimus akateemisena oppialana syntyi 1900-luvun alussa osin siitä syystä, että yleisestä epäluottamuksesta lehdistöä kohtaan tuli yhteiskunnallinen ongelma. Tähän oli kaksi toisiinsa liittyvää syytä. Yhtäältä sanomalehdet olivat muodostuneet korvaamattomaksi informaatiovälineeksi. Kuten Ernst Löbl (1903, 223–225) toteaa, koulun jälkeen aikuiset saivat pääosan maailmaa koskevasta tiedostaan sanomalehdistä – ja sitä mitä päivälehdet eivät kertoneet, ei ollut edes olemassa suurelle yleisölle. Vastaavasti Leopold von Wiese (1921) piti sanomalehteä oman aikansa tärkeimpänä opetus-, valistus- ja sivistysvälineenä (*Bildungsmittel*). Näin ei ollut yhdentekevää, mitä lehdet kirjoittivat. Toisaalta epäluuloa lehdistöä kohtaan ruokki sen 1880-luvulta alkanut uusi kehitysvaihe, jolle oli tunnusomaista kolme piirrettä.

Ensinnäkin läntisissä keskusmaissa syntyi kaupallinen massalehdistö. Tämä tarkoitti, että lehdenteon ensisijaiseksi motiiviksi tuli rahanansainta ja pääomanlisäys eikä poliittisen tai maailmankatsomuksellisen mielipiteen ajaminen ollut etusijalla. Tämä raivasi tietä sensaatiojournalismille ja madalsi rimaa julkaista kilpailun paineessa perättömiä tietoja. Samalla avautui mahdollisuus uutisvälityksen varjolla ajaa lehdenomistajan omia tarkoitusperiä. Yhdysvalloissa tunnettu esimerkki tästä oli lehtimagnatti William R. Hearst, joka toimi Orson Wellesin elokuvaklassikon *Citizen Kanen* (1940) esikuvana.

Toiseksi ensimmäinen maailmansota muodostui ”valehtelevan lehdistön” (*Lügenpresse*) varsinaiseksi voimannäytöksi, kuten saksan kielellä on aina vallankumousvuoden 1848 jälkeen arvosteltu hallitsevaa julkista tiedonvälitystä (Economist 2016). Vihollispropagandaa, jota totuudessa pysyminen ei mitenkään rajoittanut, harjoittivat niin reuna- kuin keskusvallatkin. Sotaa käytiin Karl Bücherin (1915, 17) sanoin ”painomusteella”. Samalla syntyi se kiinteä suhde eri maiden lehtimaailman ja valtion välille, joka

joskin höllentyneenä jatkui sodan jälkeen. Näin rauhan laskeuduttua propagandasta tuli vakituinen osa valtioiden ulkopoliittikkaa, ja samaa mielipiteiden massaohjailua kohdistettiin myös oman maan kansalaisiin. Muistettakoon, ettei propaganda-sanalla tähän aikaan ollut sitä kielteistä sivumerkitystä, joka siihen nykyään liitetään. Esimerkiksi Yleisradiolla oli oma propagandaosastonsa 1930-luvulla. Propagandasta eli suostutteluviestinnästä, joka välineellistää informaationvälityksen tietyn päämäärän ajamiselle, tuli pysyvä osa lehdistöä ja muuta joukkoviestintää.

Tätä suuntaa vahvasti kolmanneksi kapitalismin rakenteessa tapahtunut muutos, painopisteen siirtymä tuotannosta kulutukseen. Sen mahdollistivat tuotantotekniikan kehitys, yleinen hyvinvoinnin kasvu ja osamaksukaupan yleistyminen, joka edellytti kielteisten asenteiden väistymistä suhteessa velanottoon. Seurauksena oli, että kaupallisesta propagandasta eli mainonnasta tuli kiinteä osa sanomalehtien tulonmuodostusta. Samalla mainonnan ja PR:n, ”promootion”, henki levisi laajemminkin medioihin. Poliittisen ja taloudellisen propagandan kehittäminen antoi lisäksi kipinän tieteelliselle tutkimukselle, jonka tehtäväksi tuli kehittää tieteellisesti perusteltua propagandaa ja vastapropagandaa. Tämä alkoi 1920-luvulta lähtien työllistää psykologeja ja politiikantutkijoita vaikuttaen mediatutkimuksen vakiintumiseen suostutteluviestinnän tutkimuksena.

Yhdessä nämä tekijät saivat aikaan sen, että ensiaskeleista alkaen mediatutkimuksen keskeiseksi tutkimuskohteeksi muodostui lehdistön ja muun joukkoviestinnän totuudellisuuden analysointi. Havainnollisen esimerkin tästä tarjoaa Walter Lippmann (1889–1974). Lippmann oli 1920-luvulta kuolemaansa saakka Yhdysvaltain tunnetuimpia niin kutsuttuja julkisia intellektuelleja, joka julkaisi kolumnejaan muun muassa *Helsingin Sanomissa* (kokonaisesityksenä hänen urastaan mediatutkimuksen kannalta ks. Jansen 2012). Lippmann oli jättänyt lupaavan akateemisen uran lehtimiestyön vuoksi ja julkaisi mielipidekirjoituksia erikoistuen Yhdysvaltain ulkopoliittikkaan (esim. Lippmann 1947). Näissä merkeissä hän laati yhdessä Charles Merzin kanssa jo vuonna 1920 huolellisen sisällön erittelyn *New York Timesin* ulkomaan uutisoinnista. Tarkempana kohteena oli lehden kirjoittelu Venäjän tapahtumista alkaen vuoden 1917 helmikuun vallankumouksesta ja päätyen käynnissä olleeseen kansalaissotaan vuonna 1920. Työnsä tuloksena Lippmann ja Merz saattoivat todeta, että lehti oli välittänyt perättömiä tietoja tapahtumista, nojannut kyseenalaisiin lähteisiin ja tulkinnut tapahtumia selvästi puolueellisella tavalla: ”Ammattimaisen journalismin kannalta katsottuna Venäjän vallankumouksen uutisointi oli käytännöllisesti katsoen katastrofi.” (Lippmann & Merz 1920, 3.) Tämä sai Lippmannin käsittelemään aihetta laajemminkin. Tuloksena oli kolme kirjaa: *News and the Liberty* (1920), *Public Opinion* (1922) ja *The Phantom Public* (1925). Niistä keskimmäistä on pidetty jopa amerikkalaisen mediatutkimuksen, *mass communication researchin*, lähtölaukauksena (Carey 1992 [1982], 75).

Lippmann oli kuulunut presidentti Woodrow Wilsonin avustajakuntaan Versaillesin rauhanneuvotteluissa vuonna 1919, ja hän oli sodan aikana joutunut läheltä seuraamaan sitä, miten valtio Yhdysvalloissa oli ohjaillut yleistä mielipidettä lehdistön ja muiden propagandakeinojen avulla. Saadakseen kansalaiset hyväksymään maan liittymisen Euroopassa käytyyn sotaan Wilson värväsi 125 000 luennoitsijaa, kynäkäyt-

täjää ja taiteilijaa ajamaan asiaansa. Näin hän oli ollut mukana edesauttamassa sitä, että luottamus painettuun sanaan oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen mennyt (Timoteo Álvarez 1987, 91). Lippmann oli siten eri tavoin, niin aktiivisena journalistina, sanomalehtitutkijana kuin valtion virkamiehenä, saanut tietoa modernin lehdistön toimintatavoista. Tältä pohjalta hän laati mediatutkimuksellisen päätyönsä *Public Opinion*, joka tarjoaa pessimistisen kuvan lehdistön mahdollisuuksista kertoa totuus maailman menosta. Tähän on kaksi pääsyytä (ks. myös Malmberg 2009, 60–62): Ensinnäkin maailmassa tapahtuu aivan liian monia asioita, jotta niistä kaikista voisi kertoa. Siksi uutisointi ja lehtikirjoittelu keskittyvät tapahtumahuippuihin ja kliimakseihin. Lakoista kerrotaan, mutta arkisesta työelämästä ja sen ongelmista ei. Toiseksi sanomalehden lukijalla on käytössään rajallisesti aikaa lehden lukemiseen. Hän ei voi syvällisesti paneutua asioihin, joten ne on esitettävä hänelle tiiviissä ja vetävässä muodossa. Journalisti joutuu siis tekemään työtään lukijoidensa eikä käsiteltävän asian ehdoilla.

1900-luvun ensipuoliskolla kehittyi näin mediakritiikki, joka kohdistui joukkoviestinten tarjoamaan sisältöön. Ensin sen pääkohteena oli lehdistö, sitten sotien välillä radion ja elokuvan merkityksen kasvaessa myös nämä uudet mediat. Sisällön erittelystä sanan laajassa mielessä muodostui tätä kautta mediatutkimuksen keskeinen tutkimusväline. Sen avulla pyrittiin tutkimaan, missä määrin joukkoviestinten välittämä informaatio on harhaanjohtavaa. Eri vuosikymmenillä tätä tutkimustapaa on kutsuttu esimerkiksi termeillä propaganda-analyysi, ideologia-analyysi tai -kritiikki ja kehysanalyysi. Tutkimusotteet ovat vaihdelleet teoreettisilta taustaoletuksiltaan ja niiltä vaatimuksiltaan, jotka ne ovat asettaneet havaintojenteolle. Tavanomaisin tapa kuvata niiden välisiä eroja on puhua määrällisestä ja laadullisesta sisällön erittelystä. Sisällön erittelyn teoreettinen lähtöoletus, ei analyysitekniikka, on tässä kuitenkin tärkeämpi erotteleva tekijä.

Mediatutkimuksen siirtymää totuuden ajasta totuuden jälkeiseen aikaan, jos tätä yksinkertaistavaa kielenkäyttöä on luvallista noudattaa, voi kuvata sisällön erittelyn perusfilosofian muutoksena. On yksi asia arvostella joukkoviestimiä siitä, että ne eivät – joko tietoisesti tai tahtomattaan – kuvaa todellisuutta oikein, ja toinen asia lähteä siitä, ettei todellisuutta ylipäätään voi kuvata oikein. Tätä ajattelutavan muutosta voi luonnehtia Roland Barthes'in (1915–1980) avulla.

Barthes oli ranskalaisen 1960- ja 1970-luvun strukturalistisen ja jälkistrukturalistisen liikkeen päänimiä, joka 1980-luvulta lähtien vaikutti kulttuurintutkimuksen kannatusalueella lähtemättömällä tavalla mediasisältöjen analyysin henkeen ja yksityiskohtiin (Barthes'in elämäkertana ks. Calvet 1990). Barthes oli kirjallisuusarvostelija ja -teoreetikko, joka puolusti modernistista kirjallisuutta ja suhtautui varsin torjuvasti populaarikulttuuriin. Hän oli kuitenkin ajattelussaan myös epäsovinnainen ja radikaali, mistä syystä akateeminen eliitti Ranskassa karsasti häntä pitkään. Esimerkiksi Barthes'in yritykset väitellä torpedoitiin toistuvasti. Barthes'in sivullisuus akateemisiin päättäjiin nähden ja hänen innovatiiviset ajatuksensa vetosivat valtavirran ulkopuolisiin mediatutkijoihin 1970- ja 1980-luvulla. Näin siteeratuksi ja jäljitellyksi muodostui myös Barthes'in *Mytologioita*-teos (1957), joka ei edusta tiedettä sanan tavallisessa mielessä vaan kulttuuriesteetiikkaa. Kirja sisältää Barthes'in kolumneja, jotka hän vuosina 1954–1956 laati *Lettres nouvelles* -lehteen, ja kolumneihin liitetyn laajan metodis-teoreettisen

loppuluvun. Kyse on strukturalistis-semioottisen ideologiakritiikin klassisesta esimerkistä mediatutkimuksessa. Kuvaan lyhyesti sen idean ja sille vastakkaisen konseptin, jonka Barthes loi hieman myöhemmin. Näin voin erottaa kaksi sisällön erittelyn perusfilosofiaa, joista toinen nojaa totuuden käsitteeseen ja toinen ei.

Marxilaisen ja feministisen mediakritiikin tapaan Barthes'illakin medioiden kritiikki on samalla yhteiskuntakritiikkiä. Kyse on teoreettisten välineiden kehittämisestä porvarillisen yhteiskunnan arvostelulle. Porvaristolle hallitsevana yhteiskuntaluokkana on Barthes'in mukaan luonteenomaista, että se peittää oman hallintansa levittämällä myyttejä, jotka saavat asiat näyttämään historiattomilta ja luonnollisilta. Tämä tapahtuu käyttämällä kieltä ja sen varaan rakentuvia merkkijärjestelmiä, kuten kuvia, tavalla, joka häivyttää niiden yhteyden tekijöihinsä. Kirjan kuuluisa kohta käsittelee *Paris-Match* -kuvalehden kantta, jossa musta sotilas tekee kunniata Ranskan lipulle. Käyttäen semiologian, kuten semiotiikkaa Ranskassa kutsuttiin, käsitteistöä Barthes (1957, 223) nimeää mekanismeja, joilla Ranskan siirtomaaherruus saadaan näyttämään kiistattomalta ja itsestään selvältä. Barthes esitti sittemmin systemaattisesti semiologisen metodinsa periaatteet kirjoituksessaan "Éléments de sémiologie" (Barthes 1964a) ja sovelsi niitä vaikutusvaltaisella tavalla mainosvalokuvan analyysiin (Barthes 1964b). 1970-luvun taitteeseen mennessä hän oli kuitenkin tullut toisiin ajatuksiin. Nyt Barthes (1971a, 614) katsoi, että myyttien purkaminen eli demytologisointi itse oli tullut uudeksi myytiksi. Ongelma ei ollut enää kielen tietty käytötapa vaan pikemmin kieli itsessään, sillä kieli, kuten Barthes (1978, 14) provokatorisesti esitti, on fasistinen. Tämä tekee ongelmalliseksi, ellei mahdottomaksi puhua kielellisten ilmausten objektiivisuudesta tai totuudesta, kahdessakin mielessä (Barthes 1970; 1971b).

Ensinnäkin Barthes hajottaa teoksen käsitteen. Jotta kielellinen ilmaisu voi esittää tai representoida todellisuutta, sen on oltava riittävän yhtenäinen, niin että sillä on oma merkityssisältö. Barthes korvaa kuitenkin teoksen käsitteen tekstin ja tekstienvälisyyden eli intertekstuaalisuuden käsitteillä. Näin mikä tahansa teos saa merkityksensä siitä, että se on periaatteessa vain osa eräänlaista rajatonta arkkitekstiä. Tätä Barthes perustelee muun muassa sillä, ettei kielellisillä ilmaisuilla ole jotain ensisijaista eli denotatiivista merkitystä. Kaikki merkitykset ovat viime kädessä sivumerkityksiä eli konnotaatioita. Näin jonkin teoksen merkitys on lukemattomia konnotaatioita. Tämän kääntöpuoli on toiseksi se, että tekstin lukemisesta tulee produktiivista toimintaa. Eri lukijat voivat kulkea tekstin merkityspolkuja eri tavoin ilman, että näin muodostuvat kuviot tai tekstintulkinnat ovat yhteismitallisia. Samalla Barthes suhteellistaa varhemman modernistisen estetiikan premissin. Sen mukaan realistinen taide tukee passiivista vastaanottajaa, kun taas modernistinen taide edellyttää aktiivisen lukijan ja katsojan, jolle kaikkea ei ole annettu valmiiksi pureskeltuna. Nyt sen sijaan kaikki taideteokset, kirjat ja mediasanomat alettiin nähdä moniulotteisina ja monitulkintaisina samalla, kun aktiivinen vastaanottaja saattoi löytää mediasanomista mitä tahansa merkityksiä. Näin puhe siitä, että jokin media vääristää todellisuutta tai että jotkut ihmiset ymmärtävät väärin mediasanomia, tuli käytännössä mahdottomaksi.

Mediatutkimuksessa käänne totuuden jälkeiseen aikaan liittyy siten ajatuksiin mediatekstien monimerkityksisyydestä, polysemiasta ja vastaanottajien kaikkivoipuu-

desta niiden tulkinassa. Kun niihin vielä liitettiin nietscheläis-foucault'lainen ajatus totuudesta vallan välineenä sekä kielipragmatistinen ajatus kielestä sosiaalisen todellisuuden muodostajana, mediatutkimuksen uuden keskikentän valtasivat yhä enemmän sosiaalisen konstruktionismin mukainen ontologia ja tietoteoria, jossa totuuspuheella on vähän sijaa. Kysymyksen muodostaa se, riittääkö tämä välineeksi reagoida 2010-luvun muuttuneeseen ilmapiiriin. Tilanne on vähän sama kuin 1950-luvun vaihteen Yhdysvalloissa, missä senaattori Joseph McCarthyn johtama noitavaino asetti demokratian puolustajille haasteen. Adorno (1950) muotoili ongelman seuraavasti: miten vastustaa agitaatiota sortumatta itse vasta-agitaatioon? Tämä edellyttää mediatutkimuksen käyttämistä totuuden levittämisen keinona. Mutta kykeneekö mediatutkimus tähän?

Mediatutkimus ja totuusteoria

Sadassa vuodessa mediatutkimus on kulkenut täyden ympyrän. 1910-luvulla uuden alan käsityksiin vaikutti ratkaisevasti ensimmäinen maailmansota, joka herätti niin poliittiset päättäjät kuin akateemiset piiritkin suunnitelmallisen massapropagandan aikakauteen. 1800-luvun liberaalien ja sosialistien ajatus tiedosta ja tiedonvälityksestä vapauttavina voimina piti asettaa uuteen valoon, kun päästiin selville niin joukkoviestinnän rajoituksista todellisuuden kuvauksessa kuin sen mahdollisuuksista systemaattiseen vääristelyyn ja valehteluun. Näin ideologia-analysistä sen edellä määritellyissä eri muodoissa tuli yksi mediatutkimuksen päämenettelytapoja. Tutkimuksen tehtäväksi tuli osoittaa niitä keinoja, joilla sanomalehdet, elokuva, radio ja televisio antavat todellisuudesta yksipuolisen tai perättömän kuvan, sekä luoda tätä koskeva mediateoria. Ideologia-analysin perusta mureni kuitenkin siinä vaiheessa, kun 1970-luvun taitteesta lähtien lingvistisen käänteen kolmannen, esteettisen vaiheen mukaisesti ei ainoastaan mediasanomiamia vaan myös mediatutkimusta itseään alettiin pitää yhtenä diskurssimuotona muiden joukossa. Tämä tarkoittaa, ettei mediatutkimus kykene esittämään tosia väitteitä todellisuudesta, ainoastaan konstruoimaan sitä erilaisilla retorisisilla ja muilla kielellisillä keinoilla. 2000-luvun alkuvuosikymmenten maailmassa, missä propaganda, salaliittoteoriat ja muunlaisen epätiedon levittäminen ovat internetin ansiosta lisääntyneet silminnähden, tämä ei kuitenkaan ole tyydyttävä ratkaisu. Mediatutkimukseen kohdistuukin paineita kehittää sellainen tietoteoria, joka kykenee 1900-luvun pioneerien hengessä vastaamaan uuden tilanteen vaatimuksiin. Tehtävä ei ole helppo. Yritän luonnostella syitä siihen, miksi totuudesta puhuminen on aidosti hankalaa mediatutkimuksen tapaisissa tieteissä.

Arkipuheessa totuuden käsitteen käyttö ei yleensä tuota vaikeuksia. Jos sanomme, että jokin havainto tai väite pitää paikkansa, olemme tavallisesti yhtä mieltä siitä, mitä tällä tarkoitetaan ja miten asian voi kiistatapauksessa ratkaista. Tieteessä tilanne on toinen. Kullakin kehittyvällä tieteenalalla esiintyy säännöllisesti keskenään kiisteleviä kantoja. Esimerkiksi mediatutkimuksessa eri teoriat ja koulukunnat esittävät todellisuudesta erilaisia ja usein keskenään ristiriitaisia väitteitä. Tunnettuja tapauksia ovat

vaikkapa vastaanottotutkimus ja joukkoviestintäjärjestelmän tutkimus. Yhdet teoriat väittävät todistaneensa, että medioilla on voimakas vaikutus ihmisten asenteisiin ja käyttäytymiseen, kun taas toisten mukaan mitään suurta vaikutusta ei voi osoittaa. Vastaavasti on esitetty vakuuttavia argumentteja sen puolesta, että mediatarjonta on homogenisoitunut, mutta yhtä lailla myös päinvastaisen kannan puolesta. Missä on totuus? Koska me tiedämme, että mediatutkimus puhuu totta?

1980-luvulta lähtien on esiintynyt kaksi mediatutkimuksen suuntaa, jotka ovat tehneet totuusteorian vähemmän tärkeäksi, ellei merkityksettömäksi. Toinen on edellä käsitelty lingvistik-esteettinen käänne jälkimaininkeineen. Toinen on keskustelun nostaminen viestinnän ihanteeksi poliittisen viestinnän tutkimuksessa. Lingvistisen käänteän läpikäyneelle mediatutkimukselle mediatutkimuksessa ei ole kyse totuuden etsimisestä vaan jostain sellaisesta asiasta kuin määrittelyvalta, todellisuuden konstruointi diskurssien avulla tai metaforien ja tarinoiden tuottaminen. Keskustelun ensisijaisuutta korostava poliittisen viestinnän ja demokratian tutkimus on taas vähätelty keskustelun edellyttämää tieto- ja tosiasiapohjaa. John Dewey on usein esitetty tällaisen näkemyksen edustajana. Itse asiassa Dewey (1922, 288; 1927, 176–177) kuitenkin nimenomaan katsoi, että kansalaiskeskustelun edellytyksenä on riittävä tieto, myös yhteiskunnallinen tieto todellisuudesta. Mielestäni viimeistään 2010-luvun tapahtumien valossa on välttämätön lähteä siitä, etteivät hyvän joukkoviestinnän kriteeriksi enää riitä tunteiden herättäminen vastaanottajissa, tietyn ryhmäkunnan etujen ajaminen ja keskustelu keskustelun vuoksi. Sen sijaan on jälleen 1970-luvun hengessä paneuduttava mediatutkimuksen tieto- ja totuusteoriaan.

Mediatutkimuksen totuusteoria käsittelee ehtoja, joiden nojalla voimme sanoa mediatutkimuksen tuottavan paikkansa pitävää tai totuudenmukaista tietoa. Kysymystä voi yrittää lähestyä systemaattisesti ottamalla lähtökohdaksi kolme tavantomaista totuuskäsitystä tai -teoriaa: 1) korrespondenssi-, 2) konsensus- ja 3) koherenssiteorian (esim. Puntel 1983; vrt. myös Hemánus & Tervonen 1986, 58–92). Selvitän lyhyesti niiden yleistä luonnetta ja merkitystä mediatutkimukselle sekä osoitan tiivistäen niitä vaikeuksia, joita kunkin niistä soveltaminen käytännössä sisältää.

1) Korrespondenssiteoriaa pidetään yleensä lähtökohtana totuusteorioiden käsitelylle. Korrespondenssiteoria on toinen nimitys vanhalle *adequatio rei et intellectus* -näkemyselle, jonka mukaan ajatus tai väite on tosi silloin ja vain silloin, kun se vastaa todellisuutta. Käsitely on yhdenmukainen sen kanssa, mitä totuudella tavallisesti tarkoitetaan arkipuheessa. Siihen sisältyy usein myös totuuden käsitteen edellä todettu toinen puoli: totuudenpuhujana on henkilö, joka paljastaa paikkansapitäviä mutta epämiellyttäviä asioita. Filosofissa korrespondenssiteoria on herättänyt valtavan määrän keskustelua lähinnä vastaavuus-käsitteen epämääräisyyden ja hankaluuden vuoksi. Standardinäkemys sitä vastaan on, että jotain ajatusta tai väitettä ei voi suoraan verrata todellisuuteen. Tätä voi valaista esimerkiksi uutisjournalismin tutkimuksesta.

Kysymys uutisoinnin ja todellisuuden vastaavuudesta oli se, joka sai Walter Lippmannin antamaan panoksensa mediatutkimuksen kehitykseen. Yhdessä Merzin kanssa laatimassaan *New Yorkin Timesin* uutisoinnin erittelyssään, jota olen edellä kuvannut, hän myös menetteli tavalla, jota tällaisessa tapauksessa sovelletaan. Hän ei

verrannut lehden kirjoittelua suoraan Venäjän helmikuun vallankumousta seuranneisiin tapahtumiin vaan toisiin niitä koskeviin selostuksiin. Karl Erik Rosengren (1970) on esittänyt, että tällaisessa tapauksessa uutisoinnin objektiivisuuden tutkimuksessa tulee verrata kahdenlaisia tietoja: medioista itsestään saatuja (*intra media data*) ja medioista riippumatta saatuja tietoja (*extra media data*). Jälkimmäinen tutkimusaineisto koostuu luotettavina pidetyistä tiedoista, joita Rosengrenin kirjoituksen laatimisen aikoihin tarjosivat sellaiset faktalähteet kuin *Archiv der Gegenwart* ja *Keesing's Contemporary Archives*. Jos molempia koskevat havainnot vastaavat toisiaan, voidaan sanoa, että uutinen on tosi. Toisin sanoen tutkija ei vertaa uutista todellisuuteen vaan toisiin todellisuutta koskeviin väitteisiin. Tällöin kysymys koskee sitä, mitä todellisuudella tarkoitetaan, sekä sitä, miten luotettavia ovat ne välineet ja metodit, joilla todellisuutta havainnoidaan ja rekisteröidään. Korrespondenssiteorian avainkysymys koskee siten todellisuuden ja tieteellisen metodin määrittelyä.

Jos oletetaan, että mediatutkimus kykenee esittämään todellisuutta vastaavia tosia väitteitä, ensimmäiseksi ongelmaksi muodostuu todellisuuden käsite. Esimerkiksi Hemánuksen ja Tervosen (1980; 1986) tapainen marxilais-materialistinen, mutta myös hegeliläis-idealistinen, perinne lähtee siitä, että todellisuus jakautuu kahtia, ilmiöön ja olemukseen. Ilmiö tarkoittaa todellisuuden pintaa, kun taas olemus pinnan alla olevaa todellisuudelle muotoa antavaa ja sitä liikkeellä pitävää voimaa. Mediatutkimukseen sovellettuna tämä merkitsee, ettei joukkoviestinnästä saada selville totuuksia pelkkien havaintojen perusteella. On myös teoreettisesti rekonstruoitava ne yhteiskunnalliset liikelait, jotka ohjaavat joukkoviestintää ja sen eri puolia. Tätä kantaa voidaan nimittää essentialistiseksi. Positivistit ja postmodernistit taas yleensä edustavat antiessentialismia, jonka mukaan todellisuudella ei ole olemusta, ainoastaan ilmiöpinta. Kannan mukaan meidän ei tule etsiä asioiden takaa jotain syytä tai vaikuttajaa. Antiessentialismilla on mediatutkimuksessa eri muotoja, kuten kontekstualismi ja immanentismi, jotka molemmat kiistävät, että jokin yleiskäsite tai tiedon transsendentaalinen taso kuvaisi mitään todellista. Riippuen siitä, omaksuuko mediatutkimus essentialistisen tai antiessentialistisen ontologisen kannan, ratkeaa kysymys medioiden ja todellisuuden vastaavuudesta eri tavoin.

Hemánus ja Tervonen perustelevat omaa näkemystään sillä, että se on tieteellisen maailmankatsomuksen mukainen. Tämä on myös niin kutsutun tieteellisen realismin kanta laajemminkin (esim. Tuomela 1982). Tiede on meidän luotettavin keinomme sanoa, mitä todellisuus on, eli todellisuus paljastaa meille olemuksensa tieteen kautta. Näin kuitenkin kysymys todellisuuden perimmäisestä luonteesta muuttuu kysymykseksi siitä, mitä tiede on ja mitä meidän on lupa siltä odottaa. Toisin sanoen kysymys koskee sitä, miten voidaan erottaa tieteelliset tiedekäsitykset ei- tai vähemmän tieteellisistä. Näin keskiöön nousee toiseksi tieteellinen metodi tai yleisemmin tieteellinen menettelytapa.

Laadullisen tutkimuksen nousu 1980-luvulla liittyi mediatutkimuksessakin ajatukseen, että sen avulla saadaan syvällisempää tietoa mediakäyttäytymisestä ja vastaanotosta. Pelkät numerot ovat ulkokohtaisia. Sen sijaan soveltamalla teema- tai syvähaastattelua voidaan saada suora yhteys siihen, mitä ihmiset asioista ajattelevat. Näin

laadullinen menetelmä antaa tietoa, joka vastaa paremmin todellisuutta kuin määrällisen tutkimuksen tarjoama tieto. Jyrkät positivistit taas ovat koko ajan katsoneet, että laadullinen tutkimus edustaa heikkoa tiedettä, jos tiedettä lainkaan. Näin kysymys siitä, vastaako mediatutkimus todellisuutta, koskee oikeastaan sitä, vastaako mediatutkimus tieteen käsitettä. Koska tieteen käsitteen sisällöstä ja rajoista ollaan monia mieltä, myös mediatutkimuksessa tieteenä esittäytyy toistensa kanssa ristiriitaisia näkemyksiä. Sen ratkaiseminen, koska jonkin mediatutkimuksen suuntauksen väitteet vastaavat todellisuutta, säilyy siksi kiistanalaisena.

2) Konsensus- tai intersubjektiivisuusteoria siirtää kysymyksen todellisuuden ja ajatusten suhteesta tieteen tekijöiden suhteeseen. Totta on se, mistä tutkijat ovat yhtä mieltä. Tämä vastaa sitä yleistä tieteen määritelmää, jonka mukaan tieteenä voidaan pitää ainoastaan sellaista tietoa, joka on alistettu tieteelliselle keskustelulle ja joka on menestyksellä läpäissyt sen. Toisin sanoen tiede on toimintaa, jonka lopputulos ratkaistaan tiedejulkisuudessa. Kukaan ei voi yksin päästä totuuteen tai lähestyä sitä, vaan ainoastaan tiedeyhteisö kykenee sen tekemään. Konsensusteoria on eräs vastaus siihen korrespondenssiteorian pulmaan, että todellisuutta ei voi suoraan verrata tietojemme kanssa. Jos hyväksytään, että vertailukohdan muodostavat aina todellisuudesta muodostetut eri käsitykset tai väitteet, on luontevaa ajatella, että näiden käsitysten yhdenmukaisuus viime kädessä määrittelee sen, mitä voimme pitää totena. Näin esimerkiksi empiirisessä sosiaalitutkimuksessa on 1900-luvun alkupuolelta lähtien korostettu niin kutsuttua reliabiliteettia. Sen periaatteen mukaan jokin tutkimustulos on luotettava, jos eri tutkijat ovat toisistaan riippumatta päätyneet siihen. Tieteen objektiivisuus tarkoittaa siis samaa kuin tutkijoiden välinen eli intersubjektiivinen varmuus. Tämä on myös syy, miksi eri koulukuntia edustavat realistit eli korrespondenssiteorian kannattajat pitävät konsensusteoriaa liiallisena myönnytyksenä subjektivismille. Mediatutkimuksen totuuden määrittelemiseksi konsensusteoria on kuitenkin muullakin tavalla altis vasta-argumenteille. Tätä voi lähestyä julkisen keskustelun ideasta käsin.

Jürgen Habermas (1971, 136–141; 1984 [1973], 174–183) on muotoillut totuuden konsensusteorian käyttäen hyväksi ideaalisen puhetilanteen käsitettä. Se määrittelee ne ehdot, joiden vallitessa tieteellisen keskustelun lopputulosta voidaan pitää totena. Tämän edellytyksenä on, että keskustelun edetessä eri keskustelijat ovat valmiita hyväksymään parhaan esitetyn argumentin ja luopumaan muista. Näin saadaan esille kulloisenkin tiedeyhteisön näkemys siitä, mikä jotakin asiaa koskeva totuus on. Koska tieteen kehittyessä esitetään uusia, entistä parempia argumentteja, tiedeyhteisön yhteinen näkemys totuudesta muuttuu. Samalla totuuden tavoittelu muodostaa tiedeyhteisöä koossa pitävän voiman.

Ideaalinen puhetilanne on idealisaatio, joka ei kuvaa empiiristä maailmaa. Sen tehtävänä on antaa mittapuu, jonka avulla voidaan arvioida empiirisen maailman ilmiöitä. Jos eläisimme tieteen ihannemaailmassa, tutkijat noudattaisivat keskustelussaan periaatetta, jonka mukaan paras argumentti voittaa. Tosiasiallinen empiirinen tiedemaailma käyttäytyy kuitenkin toisella tapaa, ja tämä on otettava huomioon, kun pohditaan niitä mahdollisuuksia, joita tieteen tekijöillä on päästä yhteisymmärrykseen.

Mediatutkimus antaa runsaasti näyttöä tämän tieteenhistoriallisen ja -sosiologisen tekijän vaikutuksesta, joka saa alan kehityksen näyttämään muulta kuin jatkuvalta yhteisymmärryksen muodostukselta. Otan esimerkin, joka koskee ideaalisen puhe-tilanteen keskeistä premissiä, tieteellisen viestinnän läpinäkyvyyttä.

Jotta ideaalinen puhe-tilanne kuvaisi mediatutkimuksen empiiristä maailmaa, eri mediatutkijoiden pitäisi olla perillä toistensa tekemisestä ja lisäksi olla yhtä mieltä siitä, mikä on kulloinkin paras argumentti, riippumatta siitä kuka sen on esittänyt. Muussa tapauksessa ei tiedetä, mitä argumentteja heidän keskustelussaan on tuotu esiin, ja siten paras mahdollinen argumentti saattaa jäädä kokonaan huomioon ottamatta.

On kuitenkin monia tekijöitä, jotka sotivat sitä vastaan, että näin tosiasiasa tapahtuu. Julkaisujen määrä on niin suuri, ettei kukaan pysty seuraamaan kuin pienen pientä osaa siitä, ainakaan ongelma-alueella, joka on vähänkään vakiintuneempi. Lisäksi kielitaito asettaa tutkijat eri asemaan. Tutkimuksia julkaistaan eri kielillä, ja se, mitä argumentteja tuntee ja pitää hyvinä, riippuu lähinnä siitä, minkä alueen keskustelua seuraa. Englannin hallitessa nykyään mediatutkimuksen kansainvälistä näkyvyyttä huomioon ei enää otetta vaikkapa saksaksi, venäjäksi tai espanjaksi julkaistuja tutkimuksia – täysin riippumatta siitä, kuinka hyviä argumentteja niissä esitetään. Tämän voi helposti havaita katsomalla alan englanninkielisissä lehdissä julkaistujen artikkelien kirjallisuusluettelo. Siihen, miten mediatutkijat omaksuvat kollegojensa ajatuksia, vaikuttavat vielä kansalliset erityispiirteet, mieltymykset ja ennakkoluulot (ks. myös Bourdieu 2002 [1990]). Anglosaksisen ja mannereurooppalaisen mediatutkimuksen välillä on vanhastaan vallinnut syvä viestintäkuilu, joka liittyy erilaisiin tutkimustyyliihin ja ajattelutapoihin. Kaikki tämä saa aikaan sen, ettei mediatutkimuksen tiedeyhteisössä vallitsevaa keskustelua voi missään mielessä pitää läpinäkyvänä. Tästä voi ottaa asiaa valaisevan esimerkin, Habermasin *Julkisuuden rakennemuutos* -teoksen (1962) kansainvälisen vastaanoton (ks. myös Frandsen & Kolstrup 1994; Malmberg 2017).

Habermasin teoksesta tuli 1990-luvulla pakollista lukemista kaikille julkisuu-desta kiinnostuneille, olivat he teoksen ajatusten kanssa sitten samaa tai eri mieltä. Tämän aseman saavuttaminen vei työltä kolmisenkymmentä vuotta. Kun Habermas julkaisi teoksensa Länsi-Saksassa vuonna 1962, kukaan mediatutkija ei kiinnittänyt siihen vuosiin mitään huomiota. Vasta kun Länsi-Saksan opiskelijaliike kamppailus- saan valtajulkisuutta vastaan nosti työn esiin, se herätti akateemista kiinnostusta. Näin Habermasin kirja muodostui 1970-luvulla tärkeäksi tutkimuskohteeksi Länsi-Saksassa sekä muissa Pohjoismaissa paitsi Suomessa. Kun mediatutkimuksen keskus sitten 1960- ja 1970-luvun vaiheen jälkeen siirtyi anglosaksisiin maihin, kaikki tämä jäi unohtuksiin. Tuloksena oli, että Habermasin työn saadessa 1990-luvulla huomiota ani harva enää käytännössä viittasi 1970-luvun keskusteluun. Tämä myös mahdollisti sen, ettei Habermasin työtä koskeva tiedekeskustelu enää ollut läpinäkyvää. Siksi mediatutkijat joutuivat keksimään uudelleen ajatuksia, jotka oli jo esitetty aiemmin ja usein, kuten Habermasin kulttuurijulkisuuden käsitteen kohdalla, paljon paremmin (vrt. esim. Mortensen & Møller 1976; McKee 2005). Tämä ei olisi ollut mahdol-

lista, jos mediatutkijoiden välinen viestintä olisi läpinäkyvää ja jos mediatutkijoiden huomiota ohjaisivat pelkästään hyvät argumentit eivätkä ei-tiedolliset tekijät. Siksi ei myöskään konsensussteorian mielessä voi mediatutkimuksen sanoa olevan kovin hyvin varustettu tiellä kohti totuutta.

3) Koherenssiteoria määrittelee totuuden tietojärjestelmän kautta. Jokin väite on tosi, jos se on sovitettavissa yhteen tietyn tiedonalueen muiden väitteiden kanssa. Kyse on näin tieteen kielen sisäisestä yhtenäisyydestä pikemmin kuin tieteen ja todellisuuden suhteesta tai tieteentekijöiden keskinäisyydestä. Uuden ajan ajattelussa Hegelin totuus-käsite on tunnettu suurisuuntainen yritys nojata filosofinen totuus tiedon yhtenäisyyteen. Totuus on Hegelille kokonaisuus ("Das Wahre ist das Ganze"; Hegel 1974 [1807], 24), erityisesti kehittyvä kokonaisuus, jonka jokainen osa on välttämätön. Näin totuus on samalla kertaa sekä historiallinen käsite, joka sitoo yhteen ajattelun eri vaiheita, että systemaattinen käsite, joka osoittaa eri vaiheiden välttämättömän keskinäisyyden. Yhdistämällä nämä kaksi puolta Hegel perustelee näkemyksen, jonka mukaan totuutta lähestytään asteittain. Siten suhteellinen totuus voidaan erottaa absoluuttisesta totuudesta. Toisaalta tämä eteneminen noudattaa logiikkaa, jonka jokainen askel voidaan kuvata, koska se on puhtaasti rationaalinen. Hegelin ajatus (dialektisesta) logiikasta ei ole kuitenkaan yleisesti hyväksytty.

Koherenssiteoria edellyttää, että tieteen eri teoriat, käsitteet, menettelytavat ynnä muut ovat yhdistettävissä kokonaisuudeksi. Näin totuuden koherenssiteoria saa kannatusta siellä, missä pyrkimyksenä on luoda kaiken kattava yhtenäistiede tai -teoria. Tällainen suuntaus 1900-luvulla oli niin sanottu Wienin piiri tai looginen empirismi, jolle oli ominaista yhtenäistieteen ohjelman kehittäminen fysiikan pohjalta (Neurath 1931). Suomessa suunnan ajatuksia esitteli aikanaan Eino Kaila (1939). Koherenssi-ajattelu ei siten ole liittynyt ainoastaan Hegelin tapaiseen spekulatiiviseen filosofiaan, vaan sillä on ollut kannattajia myös kovien tieteiden piirissä. Totuuden nojaaminen tieteiden yhtenäisyyteen asettaa kuitenkin huomattavia, ellei ylitsepääsemättömiä vaikeuksia sellaisessa tieteessä kuin mediatutkimus. Tämä on helppo osoittaa.

Jos mediatutkimuksen esittämien väitteiden totuus riippuisi siitä, että propositiot ovat yhdistettävissä systemaattiseksi järjestelmäksi, nousisi seinä vastaan. Alan puuttuva yhtenäisyys on koko mediatutkimuksen satavuotisen historian aikana ollut keskeisenä kiistan aiheena, ja tilanne on vain kärjistynyt. Yhä laajemmin on yleistynyt näkemys, jonka mukaan mediatutkimus on monitieteinen tiedonala, joka haarahtuu vähän kaikkialle. Tämä tulee hyvin esiin media-sanon eri käyttöyhteyksistä. Suppeimmillaan medioilla tarkoitetaan journalistisia joukkoviestimiä, kuten sanomalehteä, televisiota ja internetiä ajankohtaisviestinnän välineinä. Laajimmillaan, kuten John Durham Petersillä (2015), mediat samastuvat maailmankaikkeuden perusrakenteeseen. Näiden ääripäiden välille mahtuu monia muita media-termin käyttötapoja. Monet mediatutkijat pitävät tätä alan rikkautena. Jos tehtävänä on lisätä erilaisia näkökulmia siihen, mitä medioilla voidaan tarkoittaa, asia onkin näin. Jos taas tulisi osoittaa, että mediatutkimus puhuu totta koherenssiteorian mielessä, ala ei voisi juuri olla kauempana tavoitteestaan. Tälle kehityssuunnalle on mediatutkimuksen historiassa ollut kuitenkin kolme vastatrendiä. Kyse on kolmesta yrityksestä

yhtenäistää sitä, mitä kutsutaan eri mediatutkimukseksi ja viestintätutkimukseksi (tai mediatieteeksi ja viestintätieteeksi). Nämä rakentuvat julkisuuden, viestinnän ja median käsitteen ympärille.

Saksassa mediatutkimus on sanomalehtitieteestä lähtien nähty erityisenä julkisuuden tutkimuksen haarana, joka kohdistuu sanomalehden tapaisiin joukkoviestimiin, niiden luonteeseen ja funktioon yhteiskunnassa. Tämä näkökulma on määrittänyt myös sitä, että aina uuden joukkoviestimen – kuten elokuvan, radion ja television – ilmaantuessa se on voitu enemmän tai vähemmän helposti ottaa osaksi mediatutkimuksen tutkimuskohdetta. Yhdysvalloissa ala institutionalisoitui ja sai yhtenäisyytensä tästä poikkeavalla tavalla. Siellä viestinnän käsitteestä tuli keskeinen organisoiva ja alalle identiteettiä antava eli muista oppiaineista erottava tekijä. Näin viestintätutkimus on Yhdysvalloissa ymmärretty mediatutkimusta ja julkisuustutkimusta laajemmassa merkityksessä. Tavanomaista on ollut erottaa kolme viestintäilmiöiden tasoa, keskinäis-, organisaatio- ja joukkoviestintä, sekä niitä vastaava tutkimus. Käytännössä kuitenkin näiden välinen tieteellinen vuorovaikutus on jäänyt suhteellisen vähäiseksi. Näin *mass communication researchin* ympärille organisoitunut tutkimus on ollut amerikkalainen vastine alan saksalaiselle haaralle.

Kummastakin edellisestä poikkeavan ratkaisun on tarjonnut median käsitteen uusi tuleminen. Saksassa mediatieteen (*Medienwissenschaft*) nimellä aiemmin tunnettu virtaus muuttui radikaalisti 1990-luvulle tultaessa ja sen kuluessa. Aiemmin se oli nimitys mediatutkimukselle, jota kiinnostivat eri medioiden välinepiirteet sanan teknologiassa ja semioottisessa mielessä. Tällöin se kohdistui amerikkalaisen valtalinjan positivistis-yhteiskuntatieteellistä suuntaa vastaan. 1990-luvulla mediatieteessä omaksuttiin kuitenkin Marshall McLuhanin (1964) laaja media-käsite. Nyt alettiin tarkastella kaikenlaisia asioita media-käsitteen avulla. Tähän suuntaukseen kuuluvat myös Jussi Parikan (2010; 2015) tapa puhua medioista esimerkiksi hyönteisten ja mineraalien yhteydessä ja John Durham Petersin (2015) tapa nähdä mediatutkimus eräänlaisena uutena luonnonfilosofiana. Samantyyppinen, joskin kohteeltaan rajatumpi tavoite sisältyy myös ajatuksiin mediayhteiskunnasta ja siitä, että kaikki on nykymaailmassa medioitunutta (Couldry & Hepp 2017). Kyse on yrityksestä antaa mediatutkimukselle yhtenäinen näkökulma, jonka avulla sen eri osa-alueita voidaan integroida kokonaisuudeksi.

Mitä on sanottava näistä yrityksistä yhtenäistää mediatutkimusta siinä määrin, että koherenssiteorian mielessä voitaisiin katsoa alan kykenevän saamaan selville totuuden kohteestaan? Vähintään on todettava, että ne kaikki ovat keskenään kilpailuvia projekteja, joiden sisällä on esitetty monia toistensa kanssa ristiriidassa olevia teorioita. Lisäksi nykyinen tiedeilmapisto suosii pirstaloitumista, myös mediatutkimuksessa. Tämä ilmenee siinä, että erityistieteellistä tavoitetta luoda systemaattinen ja jäsentynyt tiedon kokonaisuus pidetään vanhentuneena. Sen sijaan suositaan monitieteellisiä, poikkitieteellisiä ja tieteidenvälisiä suuntauksia, joissa eri tieteenalojen panoksen koordinointi yhtenäiseksi teoriaksi on käytännössä hankalaa eikä se välttämättä ole edes teoreettisena tavoitteena. Näin mediatutkimuksen mahdollisuudet täyttää totuuden koherenssiteorian vaatimukset ovat nekin kyseenalaiset.

Mediatutkimus, totuus ja tieteellinen tieto

Totuudesta puhuminen on aidosti hankalaa empiirisissä tieteissä, jotka kaikki tavalla tai toisella operoivat havaintomaailmaan kuuluvien ilmiöiden kanssa. Tämä on tieteenfilosofisessa ajattelussa ilmennyt eri tapoina korvata totuus jollain lievemällä mutta silti selvästi sitä muistuttavalla episteemisellä kriteerillä. Yksi tällainen ratkaisu on puhua totuudenkaltaisuudesta (engl. *truthlikeness*; esim. Niiniluoto 1983, 108–115; 1984, 159–192). Toinen mahdollisuus on puhua tieteestä todennettujen eli verifioitujen väitelausien joukkona. Tämä kysymys synnytti 1930-luvulla Wienin piirin nostattamassa keskustelussa Karl Popperin (1966 [1935]) tunnetun kannan, jonka mukaan tiede voi ainoastaan falsifoida eli osoittaa vääräksi väitteitä, ei verifoida niitä. Kolmas ratkaisu on luopua varman totuuden ajatuksesta ja puhua todennäköisyydestä. Kvanttifiikan synnyttämä keskustelu kausaalisuudesta 1900-luvun alkupuolella (Heisenberg 1931; ks. myös Bachelard 1978 [1934]) teki tästä kannasta selityskykyisen. Sen mukaan atomien maailmassa ilmiöitä ei voi kuvata yksiselitteisesti aika- ja paikka-koordinaatein, koska ne ovat aidosti epämääräisiä ja ei-determinoituja. Näin on tyydyttävä todennäköisyyksiin. Tässä yhteydessä riittää kuitenkin yksinkertainen kuvaus tieteellisen tiedon rakenteesta, jotta voi perustella totuuden ongelmallisuuden myös mediatutkimuksen kaltaisessa empiirisessä tieteessä.

Varsin tavanomaisen käsityksen mukaan tieteellisessä tiedossa voidaan erottaa kaksi puolta, empiirinen ja rationaalinen tai teoreettinen. Näiden lisäksi on perusteltua puhua myös kolmannesta, metarationaalisesta tai -teoreettisesta puolesta tai tasosta (Lebedev 2010). Niiden luonteen ja suhteen täsmentäminen valaisee mielestäni hyvin käsiteltävää asiaa.

Empiirinen tieto on aistien kautta saatua havaintotietoa, jonka sisältöä kuvataan jollakin kielellä. Havaintojen sisältöä voidaan tässä havainnollistaa englannista kielestä suomeen kulkeutuneen data-sanan etymologialla. Englanti on lainannut sanan latinasta, jossa *datum* (mon. *data*) tarkoittaa ”päivämäärää” mutta sananmukaisesti ”annettua”. Tietoteoreettisena terminä *datumia* onkin käytetty puhuttaessa aistitiedosta ikään kuin jonain annettuna. Näin esimerkiksi Bertrand Russell (1964 [1912], 12) määrittelee asian: ”Let us give the name of ‘sense-data’ to the things that are immediately given in sensation.” Empiirinen tieto muodostuu, kun tämä eräänlainen aistien raakainformaatio ilmaistaan tai esitetään, representoidaan, jollakin kielellä. Loogiset empiristit kutsuivat tällaisen kielen perusyksikköjä protokollalauseiksi, jotka oletettiin neutraaleiksi (Carnap 1931, 437–441). Tieteellistä tietoa ei voi kuitenkaan palauttaa havaintojen sisältöä koskeviin neutraaleihin kuvauksiin, koska se pyrkii teorioihin ja muihin yleistyksiin. Ajatus havaintojen teoriapitoisuudesta onkin saanut runsaasti kannatusta toisen maailmansodan jälkeisessä tieteenfilosofiassa (Wienin piirissä jo Schlick 1934 piti havaintoja yhdenlaisina hypoteeseina ja siten epävarmoina). Tämä ei ole estänyt sitä, että empirismi, havaintotiedon ensisijaisuutta korostava kanta, on ollut esillä mediatutkimuksessa aina meidän päiviimme saakka.

Teoreettinen tai rationaalinen tieto kohdistuu välineisiin, joiden avulla empiiristä tietoa jäsennetään. Tällaisia välineitä ovat esimerkiksi käsitteet, mallit, analogiat ja

metodisäännöt. Ne ovat ideaaliobjekteja siinä mielessä, että ne ovat suhteessa empiiriseen tietoon jonkinasteisia idealisaatioita. Ongelma on tuttu yhteiskuntatieteiden käsitteenmuodostuksesta. Miten meidän tulee ymmärtää sellaisten käsitteiden kuin kapitalismi ja demokratia tai joukkoviestintä ja medioituminen luonne? Saavatko ne merkityksen yhteydestä aistitietoon vai pikemmin yhteydestä muihin käsitteisiin, joiden avulla niitä määritellään? Tässäkin vastaukset vaihtelevat tieteenfilosofisen kannan mukaisesti. On kuitenkin perusteltua ajatella, ja tieteenhistoria antaa ajatukselle runsaasti tukea, että empiirisen ja teoreettisen tiedon välillä vallitsee jatkuvuuden lisäksi myös katkos. Tämän perustelee esimerkiksi se, että tiede edistyy yhtä hyvin käsitteiden ja teorioiden uudistamisen kuin aistitiedon kokoamisen pohjalta.

Metateoreettista tietoa tarvitaan empiirisen ja teoreettisen tiedon harmonisoimiseksi keskenään (Lebedev 2010, 70). Saman havaintotiedon merkityksen voi tulkita eri tavoin. Tämä pätee myös teoreettiseen fysiikkaan (Duhem 1906, esim. 212–218, 356), ei ainoastaan yhteiskunta- ja muihin ihmistieteisiin. Kun tutkijat käyttävät empiirisen tiedon kuvaamiseen ja selittämiseen teoreettisia käsitevälineitä, he joutuvat nojautumaan joihinkin periaatteisiin, jotka eivät sisälly kumpaankaan edelliseen tieteellisen tiedon tyyppiin tai tasoon. Tätä metateoreettista tasoa voidaan kutsua maailmankuvalliseksi tai -katsomukselliseksi. Voidaan puhua myös intellektuaalisista tyyleistä (Buchdahl 1993 [1983]; Galtung 1981; mediatutkimukseen sovellettuna ks. Malmberg 2014). Intellektuaalisissa tyyleissä on kyse erilaisista ontologisista, tietoteoreettisista ja aksiologisista periaatteista tai valinnoista. Yhdessä ne muodostavat sen empiirisen ja teoreettisen tiedon taustan ja horisontin, joka mahdollistaa, että tutkija voi ylipäättään tehdä havaintoja, järjestää niitä ja saada koko operaation vaikuttamaan joillakin kriteereillä mielekkäältä.

Koska mediatutkimuksenkin totuuden tai epätotuuden päättely edellyttää sen empiirisen, teoreettisen ja metateoreettisen tiedon luonteen ja keskinäissuhteen täsmentämistä, kysymys mediatutkimuksen mahdollisuudesta puhua totta säilyy ongelmallisena. Tätä ongelmallisuutta voidaan toki lieventää eri tavoin. Yksi mahdollisuus on erottaa empiirinen ja teoreettinen totuus toisistaan sekä pitää metateoreettista tietoa eräänlaisena aksiomaattisena perustana, jonka jokainen saa vapaasti valita. Ehkä 2010-luvun ”totuuden jälkeinen” tilanne luo entistä suotuisampia olosuhteita sille, että tällainen tieteenfilosofinen analyysi tulee mediatutkimuksessa yhä houkuttelevammaksi. Toivottavaa se ainakin on, kun ajattelee alan kehityksen päälinjoja viimeisinä kolmena vuosikymmenenä.

Viitteet

- 1 Kiitän lehden toimitusta ja kahta nimetöntä vertaisarvioijaa kommenteista sekä Ari Piiraa kiellentarkistuksesta.

Kirjallisuus

- Adorno, Theodor W. (1950). Democratic Leadership and Mass Manipulation. Teoksessa Alvin W. Gouldner (toim.). *Studies in Leadership: Leadership and Democratic Action*. New York: Harper & Brothers, 418–438.
- Anderson, Perry (1998). *The Origins of Postmodernity*. London: Verso.
- Bachelard, Gaston (1978 [1934]). *Le nouvel esprit scientifique*. 14. p. Paris: Presses Universitaires de France.
- Barthes, Roland (1957). *Mythologies*. Paris: Seuil.
- Barthes, Roland (1964a). Éléments de sémiologie. *Communications* 4, 91–134.
<https://doi.org/10.3406/comm.1964.1029>
- Barthes, Roland (1964b). Rhétorique de l'image. *Communications* 4, 40–51.
<https://doi.org/10.3406/comm.1964.1027>
- Barthes, Roland (1984 [1967]). De la science à la littérature. Teoksessa Roland Barthes. *Essais critiques IV: le bruissement de la langue*. Paris: Seuil, 13–20.
- Barthes, Roland (1970). *S/Z*. Paris: Seuil.
- Barthes, Roland (1971a). Changer l'objet lui-même. *Esprit* 402, 613–616.
- Barthes, Roland (1971b). De l'œuvre au texte. *Revue d'esthétique* 3, 225–232.
- Barthes, Roland (1978). Leçon: la leçon inaugurale de la chaire de sémiologie littéraire du Collège de France prononcée le 7 janvier 1977. Paris: Seuil.
- Bourdieu, Pierre (2002 [1990]). Les conditions sociales de la circulation internationale des idées. *Actes de la recherche en sciences sociales* 145, 3–8.
<https://doi.org/10.3917/arss.145.0003>
- Brague, Rémi ym. (2004). Vérité. Teoksessa Barbara Cassin (toim.). *Vocabulaire européen des philosophes: dictionnaire des intraduisibles*. Paris: Le Robert; Seuil, 1342–1364.
- Buchdahl, Gerd (1993 [1983]). Styles of Scientific Thinking. *Science @ Education* 2, 149–167.
<https://doi.org/10.1007/BF00592204>
- Bücher, Karl (1915). *Unsere Sache und die Tagespresse*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Calvet, Louis-Jean (1990). *Roland Barthes: 1915–1980*. Paris: Flammarion.
- Canagarajah, A. Suresh (2002). *A Geopolitics of Academic Writing*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctt5hj6c>
- Carey, James W. (1992 [1982]). Reconceiving “mass” and “media”. Teoksessa James W. Carey. *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. New York: Routledge, 69–88.
- Carnap, Rudolf (1931). Die physikalische sprache als unversalsprache der wissenschaft. *Erkenntnis* 2, 432–465.
<https://doi.org/10.1007/BF02028172>
- Couldry & Hepp (2017). *The Mediated Construction of Reality*. Cambridge: Polity.
- Dewey, John (1922). Public opinion [kirja-arvostelu]. *New Republic*, May 3, 286–288.
- Dewey, John (1927). *The Public and Its Problems*. New York: Henry Holt & Co.
- Dewey, John (1938). *Logic: The Theory of Inquiry*. New York: Henry Holt and Company.
- Duhem, Pierre (1906). *La Théorie Physique: Son Objet et sa Structure*. Paris: Chevalier & Rivière.
- Economist (2016). Lügenpresse, a History. *Economist* November 26th, 22.
- Foucault, Michel (1966). *Les Mots et les Choses: Une Archéologie des Sciences Humaines*. Paris: Gallimard.
- Frandsen, Finn & Kolstrup, Søren (1994). Espace public, “public sphere”: l'histoire d'un concept habermasien. Teoksessa *Les sciences de l'information et de la communication depuis 20 ans: 9ème Congrès national des sciences de l'information et de la communication*, Toulouse 26-27-28 mai 1994. Paris: SFSIC, 121–133.

- Galtung, Johan (1981). Structure, culture, and intellectual style: An essay comparing Saxon, Teutonic, Gallic and Nipponic approaches. *Social Science Information* 20:6, 817–856.
<https://doi.org/10.1177/053901848102000601>
- Habermas, Jürgen (1962). *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied: Luchterhand.
- Habermas, Jürgen (1971). Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz: (Vorlage für Zwecke einer Seminardiskussion). Teoksessa Jürgen Habermas & Niklas Luhmann. *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie – Was leistet die Systemforschung?* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 101–141.
- Habermas, Jürgen (1984 [1973]). Wahrheitstheorien. Teoksessa Jürgen Habermas. *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 127–183.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1974 [1807]). *Phänomenologie des Geistes*. (Werke 3). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1972 [1812–1816]). *Wissenschaft der Logik*. (Werke 5–6). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Heisenberg, Werner (1931). Kausalgesetz und Quantenmechanik. *Erkenntnis* 2, 172–182.
<https://doi.org/10.1007/BF02028149>
- Hemánus, Pertti & Tervonen, Ilkka (1980). *Objektiivinen joukkotiedotus*. Helsinki: Otava.
- Hemánus, Pertti & Tervonen, Ilkka (1986). *Totuusista utopioihin: Journalismin, muun todellisuuden ja yleisön suhteista*. Helsinki: Otava.
- Jansen, Sue Curry (2012). *Walter Lippmann: A Critical Introduction to Media and Communication Theory*. New York: Peter Lang.
- Johnson [nimimerkki] (2017). Word of the Year. *Economist* January 7th, 64.
- Kaila, Eino (1939). *Inhimillinen tieto: mitä se on ja mitä se ei ole*. Helsinki: Otava.
- Kuhn, Thomas S. (1970 [1962]). *The Structure of Scientific Revolutions*. 2., laaj. p. Chicago: University of Chicago Press.
- Lebedev, Sergei A. (2010). Urovni nautšnogo znanija. *Voprosy filosofii* 1, 62–75.
- Lippmann, Walter (1920). *Liberty and the News*. New York: Harcourt, Brace and Howe.
- Lippmann, Walter (1922). *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Co.
- Lippmann, Walter (1925). *The Phantom Public*. New York: Harcourt, Brace and Co.
- Lippmann, Walter (1947). *The Cold War: A Study in U. S. Foreign Policy*. New York & London: Harper & Brothers.
- Lippmann, Walter & Charles Merz (1920). A test of the news: An examination of the news reports in the New York Times on aspects of the Russian revolution of special importance to Americans. March 1917–March 1920. *New Republic* 296, Supplement, 1–42.
- Löbl, Emil (1903). *Kultur und Presse*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Malmberg, Tarmo (1977). *Johdatus elokuvan semiotiikkaan*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Malmberg, Tarmo (2009). Lippmann vai Dewey? Demokratia, poliittinen kulttuuri ja julkisuus. *Media & viestintä* 32:3, 54–72.
- Malmberg, Tarmo (2014). Teoreettinen tutkimus joukkoviestintä- ja mediatieteen intellektuaalisena tyylinä. *Media & viestintä* 37:2, 57–80.
- Malmberg, Tarmo (2017). Studying the career of ideas as reception history: Habermas' strukturwandel and Finnish media studies. 1970s to 2010s. Teoksessa Stefanie Averbek-Lietz (toim.). *Kommunikationswissenschaft im Internationalen Vergleich: Transnationale Perspektiven*. Wiesbaden: Springer VS, 211–234.
https://doi.org/10.1007/978-3-531-18950-5_8
- McKee, Alan (2005). *The Public Sphere: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McLuhan, Marshall (1964). *Understand Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill.
- Mortensen, Frands & Møller, Jørn (1976). Offentlighed og massekommunikation. Teoksessa Peter Olivarius, Ole Rasmussen & Peter Rugholm (toim.). *Massekommunikation: Introduktion til et Undervisningsområde*. Dansk lærerforening/Det faglige udvalg for dansk, 9–60.
- Neurath, Otto (1931). Soziologie im Physikalismus. *Erkenntnis* 2, 393–431.
<https://doi.org/10.1007/BF02028171>

- Niiniluoto, Ilkka (1983). *Johdatus tieteenfilosofiaan: käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka (1984). *Is Science Progressive?* Dordrecht: D. Reidel.
<https://doi.org/10.1007/978-94-017-1978-0>
- Parikka, Jussi (2010). *Insect Media: An Archeology of Animals and Technology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Parikka, Jussi (2015). Mutating media ecologies. *Continent* 4:2, 24–32.
- Peirce, Charles Sanders (1992 [1878]). How to Make Our Ideas Clear. Teoksessa Nathan Houser & Christian Kloesel (toim.). *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings*. Vol. 1: (1867–1893). Bloomington: Indiana University Press, 124–141.
- Popper, Karl R. (1966 [1935]). *Logik der Forschung*. 2. p.. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Puntel, L. Bruno (1983). *Wahrheitstheorien in der neueren Philosophie: Eine kritisch-systematische Darstellung*. 2. p. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Rorty, Richard (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosengren, Karl Erik (1970). International news: Intra and extra media data. *Acta Sociologica* 13:2, 96–109.
<https://doi.org/10.1177/000169937001300202>
- Russell, Bertrand (1964 [1912]). *The Problems of Philosophy*. London: Oxford University Press.
- Schlick, Moritz (1934). Über das fundament der erkenntnis. *Erkenntnis* 4, 79–99.
<https://doi.org/10.1007/BF01793485>
- Silvia, Paul J. (2010). *How to Write to a Lot: A Practical Guide to Productive Academic Writing*. Washington: American Psychological Association.
- Streck, Wolfgang (2017). Die Wiederkehr der verdrängten als Anfang vom Ende des neoliberalen Kapitalismus. Teoksessa Heinrich Geiselberger (toim.). *Die grosse Regression: Eine Internationale Debatte über die geistige Situation der Zeit*. Berlin: Suhrkamp, 253–273.
- Sword, Helen (2012). *Stylish Academic Writing*. Cambridge: Harvard University Press.
- Taylor, Charles (1975). *Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139171465>
- Timoteo Álvarez, Jesús (1987). *Historia y modelos de la comunicación en el siglo XX: el nuevo orden informativo*. Barcelona: Ariel.
- Tuomela, Raimo (1982). Tieteellinen realismi – tieteen oma filosofia? *Tiede & edistys* 7:2, 103–111.
- von Wiese, Leopold (1921). Die Presse. Teoksessa Leopold von Wiese (toim.). *Soziologie des Volkbildungswesens*. München & Leipzig: Duncker & Humblot, 428–438.